

ALEKSANDËR DYMA  
**ZONJA ME KAMELIE**  
ROMAN

---

BOTIMET TOENA



ALEKSANDËR DYMA (I BIRI)

ZONJA ME KAMELIE

*Botim i dytë*

*roman*

Përktheu nga origjinali frëngjisht  
Tajar Zavalani

BOTIMET TOENA

Tiranë, 2020

Botuese: Irena Toçi

Kryeredaktore: Sonila Kapo  
Korrektore letrare: Edona Marku  
Përkujdesja grafike: Edona Marku  
Kopertina: Elsa Hajderaj

ISBN 978-9928-277-83-1

© *në shqip* Botimet Toena

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Nuk lejohet shumëfishimi me asnjë lloj mjete apo forme, as me fotokopje, pa lejen me shkrim të mbajtësit të copyright-it.

**BOTIMET TOENA**

Rr. "M. Gjollësja", K. Postare 1420, Tiranë

Tel.: + 355 4 22 40 116

Email: [redaksia@toena.com.al](mailto:redaksia@toena.com.al)

[botimet.toena@gmail.com](mailto:botimet.toena@gmail.com)

[www.toena.com.al](http://www.toena.com.al)

## I

Mendimi im është se, për të krijuar tipa në letërsi, duhet t'i kesh studiuar njerëzit me kujdes, sikurse për të folur mirë një gjuhë, duhet ta kesh mësuar e ushtruar atë për një kohë të gjatë.

Por unë, që s'jam i prirë për krijimtari të mirëfilltë letrare, do t'ju tregoj ato që kam parë vetë, ose kam dëgjuar nga të tjerët.

Prandaj lexuesi të mos ketë dyshimin më të vogël për vërtetësinë e këtij tregimi. Shtoj se, përveç heroinës, të gjithë pjesëmarrësit e kësaj drame, janë të gjallë edhe sot. Në Paris ndodhen dëshmitarë të shumicës së ngjarjeve, që përshkruhen në këtë libër, të cilët mund t'i vërtetojnë thëniet e mia, në rast se dëshmia ime nuk mjafton. Një rast i veçantë bëri të jem në gjendje ta përshkruaj këtë histori, pasi vetëm unë pata rastin të mësoj, nga një gojë e besueshme, hollësitat e fundit, pa të cilat ishte i pamundur një tregim i plotë dhe tërheqës.

Ja, se si më ranë në vesh këto hollësira, të cilat nuk i dinë njerëzit e tjerë: Më 12 mars 1847 lexova në rrugën “Lafittë”, një shpallje të madhe, letra e së

cilës ishte zverdhur nga dielli, ku lajmërohej shitja e mobilieve luksoze e të shtrenjta, si edhe të shumë sendeve të tjera me vlerë. Ankandi bëhej pas një vdekjeje dhe, në shpallje, nuk përmendej emri, por vetëm shënohej vendi i ankandit: rruga “d’Antij”, numër 9, data 16 mars, si dhe ora: dy deri në pesë pasdite.

Në shpallje lajmërohej se, dy ditë para shitjes, ata, që dëshironin, mund të vizitonin apartamentin dhe mobiliet e nxjerra në ankand.

Meqenëse kam qenë gjithmonë merakli i sendeve të rralla e të çmuara, vendosa të mos e humbas rastin, ndonëse nuk kisha për të blerë gjë.

Të nesërmen shkova me dëshirë në rrugën “d’Antij”, numër 9.

Megjithëse ishte shumë shpejt, apartamenti që mbushur plot me vizitorë, sidomos me dama të shquara, të veshura me mëndafsh e me kashmirë, të ardhura me kupetë e tyre elegante. Megjithatë, ato këqyrnin me habi, madje edhe me admirim, luksin mahnitës, shpalosur në ato dhoma.

Vetëm kur fillova të shikoja me vërejtje e për së afërmi, e kuptova shkakun e kësaj habitjeje dhe të këtij admirimi, që pasqyrohej në sytë e zonjave të larta: Ishim në banesën e një mantenute. Dhe, për një grua të pasur e të ndershme (së paku në dukje), e cila bën pjesë në ajkën e kryeqytetit, nuk ka kureshtje më të madhe sesa jeta intime e një metrese. Zakonisht, këto dy kategori damash rrojnë në dy majat e kundërta

të shoqërisë dhe takohen në kohën e shëtitjeve me karroca, në “Shamp-Elize”, apo në opera e në teatro, meqenëse i kanë lozhat afër njëra-tjetrës. Mantenutat e paguara nga burrat, vëllezërit dhe prindërit e zonjave mondane, i dërrmojnë ato me luksin e tyre shpërfillës, madje hutojnë edhe vetë Parisin, me bukuritë, brilantet dhe me skandalet e tyre të bujshme. Kështu shpjegohet kureshtja e madhe e zonjave mondane, për gjithë sa ishte e shpalosur në atë apartament.

Meqenëse e zonja e shtëpisë kishte vdekur, edhe gratë më të ndershme mund të hynin pa drojë në dhomën e saj të gjumit. Tani, vdekja kishte spastruar ajrin e kësaj prostitute të shkëlqyer. Fundja, ato mund të shfaqësoheshin, duke thënë se kishin ardhur në një ankand, pa e ditur se të kujt ishin sendet në shitje, të blinin ndonjë plaçkë të zgjedhur. Kjo që sa për t’u shkarkuar nga çdo dyshim në sytë e botës; por, në të vërtetë, ato kërkonin me kujdes, midis gjithë atyre mrekullive, gjurmët e jetës së një kurve luksi, për të cilën kishin dëgjuar tregime fantastike.

Mjerisht, misteret ishin varrosur bashkë me hyjneshën!... Zonjat elegante, me gjithë përpjekjet e tyre, panë vetëm çka ishte për të shitur pas vdekjes së kësaj mbretëreshe vesi dhe bukurie, dhe asgjë nga ato që shiteshin në gjallje të saj.

Dhe, me të vërtetë, kishte seç blije: mobilie me dru të çmuar, vazo të Kinës dhe të Sevrit, shtatore të Saksit, të Satenit e të Velurit, sixhade e qilima... Me një fjalë nuk mungonte asgjë!

Vërtitesha nëpër apartament duke gjurmuar zonjat fisnike, të ardhura para meje. Vura re se ato hynë në një dhomë me muret e veshura me sixhade të Persisë dhe, sa u bëra gati të hyja, zonjat dolën duke buzëqeshur, si të turpëruara... Çfarë kishin parë vallë?! Kjo gjë ma shtoi kërshtërinë. Hyra: ishte dhoma e tualetit, e pajisur me veglat më të imëta. Edhe nga sendet më të vogla, dukej qartë se e zonja nuk kishte kursyer paratë, për të pasur sendin më të rrallë e më të shtrenjtë. Mbi tryezën e madhe, mbështetur pas murit, shkëlqenin gjithë thesaret e magazinave më luksoze të Parisit. Në atë varg veglash, që ndrinin dhe i shërbenin tualetit të një gruaje si ajo, nuk kish gjë të mos ishte prej floriri ose prej argjendi.

Dukej qartë se, si koleksion i paçmuar, ishte plotësuar dalëngadalë dhe prej dashnorësh të shumtë e të ndryshëm, të cilët, për njëfarë kohe, kishin gëzuar bukuritë e hyjneshës së asaj shtëpie.

Unë, që nuk ndruhesha nga pamje të tilla në tualetin e një mantenute, sodita me kënaqësi sendet e përpunuara me mjeshtëri të rrallë dhe vura re, që secila prej tyre kishte iniciale, apo stemë të veçantë. Çdo plaçkë dëshmonte për kurvërimin e kësaj vajze të mjerë. Duke i marrë nëpër duar këto sende, thosha me vete se Zoti e kishte mëshiruar, duke ia marrë jetën në lulen e rinisë, kur ndodhej në kulmin e bukurisë dhe të luksit. Ajo pati fatin të mos njohë të zezat e pleqërisë, që është ndëshkimi më i rëndë për gratë e kësaj kategorie; është vdekje për së gjalli.



Se, a mund të ketë vallë gjë më të shëmtuar në botë, sesa pleqëria e vesit, sidomos te gruaja? Është një pleqëri pa dinjitet dhe që nuk ndjell te të tjerët kurrfarë mëshire ose interesimi. I vetmi shqetësim i mantenutës së plakur, është pendimi i përhershëm, jo për rrugën e keqe që ka ndjekur, por për llogaritë e bëra gabim e për të hollat e shpenzuara pa vend. Dhe, nuk mund të përfytyrohet gjë më e trishtueshme sesa ky pendim, ku nuk shikohet as hija e hidhërimit për të kaluarën.

Kam njohur një grua të tillë, e cila, nga koha e rinisë, kishte një vajzë aq të bukur sa ç' ishte edhe vetë dikur. Kështu pohonin ata që e kishin njohur kur ishte vajzë. Tani, e bija e mjerë, nuk dëgjonte nga e ëma tjetër fjalë, veç këto: “të ushqeva, të rrita, tani që u bërë kaq, tani që unë u plaka, erdhi radha jote! Hë, shitu dhe mos bëj naze!”. Vajza e ngratë jepej pa dëshirë, pa u kënaqur, ashtu siç do të ushtronte çdo zanat tjetër.

Pamja e përhershme e korrupsionit të zhvilluar para kohe tek ajo, kishte shuar kuptimin e së mirës dhe të së keqes në shpirtin e asaj vajze të sëmure edhe fizikisht.

S'do ta harroj kurrë fytyrën e Luizës (kështu quhej vajza). Ajo kalonte bulevardit, çdo ditë në të njëjtën orë, e shoqëruar nga e ëma, me atë kujdes të rreptë që ka një nënë e vërtetë për fëmijën e vetëm. Atëherë isha shumë i ri dhe e pranoja pa kundërshtim moralin e shturur të shekullit tonë në çështje

dashurie. Megjithatë më kujtohej si tani që ky vëzhgim i mantenutës plakë më dukej i paturpshëm, më dukej i ndotur dhe i neveritshëm. Këtë përshtypje e bënte më të qartë vetë fytyra virgjine dhe e mitur e Luizës, në të cilën shprehej vuajtja dhe mallëngjimi i pashërueshëm.

Por një ditë sytë e vajzës u ndriçuan: Luiza kuptoi se kishte mbetur shtatzënë. Mëkatares së mjerë iu duk sikur Zoti i fali ngushëllimin! Dhe, ajo pjesë e shpirtit të saj, që kishte mbetur e papërlyer, u drodh nga gëzimi! Shpirti ka strehë të çuditshme! Luiza, lajmin që e gëzoi aq tepër, nxitoi t'ia japë së ëmës... Unë nuk kam qëllim ta nxij jetën më shumë sesa është, as dua të predikoj imoralitetin, madje, në një rast tjetër, do të më vinte turp ta thosha të vërtetën lakuriq. Por dua t'i shkruaj gjërat ashtu siç kanë ngjarë, sepse më duket se ka ardhur koha të shpallet martirizimi i krijesave si Luiza, të cilat dënohen pa u dëgjuar dhe përbuzen pa u gjykuar. Është e turpshme ta themi atë që e ëma i tha Luizës: “se ato mezi mbanin veten e tyre, jo më një të tretë dhe se shtatzënia ishte një humbje kohe”...

Të nesërmen, një mami, emri i së cilës nuk është nevoja të përmendet, erdhi e vizitoi Luizën dhe... Kur u ngrit nga shtrati pas disa ditësh ishte më e dobët, më e zbehtë sesa më parë...

Tre muaj më vonë, një burrë zemërbardhë, pati mëshirë për Luizën dhe vendosi t'i shëronte trupin e sëmurë dhe zemrën e molisur. Por tronditja e abortit ishte shumë e madhe dhe Luiza vdiq, si pasojë e dështimit të detyruar nga e ëma.

Plaka rron, por si?! Perëndia e di!

Kjo histori m'u kujtua ndërsa shikoja pajisjet e arta e të argjendta... Me sa dukej kisha kaluar mjaft kohë i dalldisur në këto mendime, sepse në apartament isha vetëm me rojtarin, i cili i kishte bërë sytë katër, se mos vidhja ndonjë send të çmuar.

Prandaj iu afrova dhe i thashë:

- Zotni, ju lutem më thoni emrin e gruas që banonte këtu...

- Zonjusha Margaritë Gotje.

Kur e dëgjova këtë emër, më erdhi ndër mend fytyra e saj, të cilën e kisha parë disa herë...

- Si, - i thashë rojës, - Margaritë Gotje, paska vdekur?!

- Si urdhëroni, zotni.

- E kur kështu?

- Ka tri javë, më duket.

- Po përse lejojnë që të vizitojnë apartamentin e saj?

- Borxhlinjtë menduan se me këtë mënyrë mund të rritet vlera e fitimit. Blerësve u bën përshtypje sendi i vendosur në vendin e vet, qilimi i shtruar, mobiliet në dhomat përkatëse... Kjo ua shton dëshirën për t'i blerë. Më kuptoni?

- Domethënë... kishte borxhe?

- Po, zotni, dhe shumë...

- Shitja do t'i mbulojë sigurisht borxhet.

- Patjetër... Mund të teprojë diçka.

- Kujt do t'i takojë teprica?

- Familjes.
- Paska edhe familje?
- Ashtu duket.
- Ju faleminderit, zotni!

Roja u qetësua nga pyetjet e mia dhe u bind se nuk kisha qëllime grabitëse, prandaj kur dola, më përshëndeti me respektin më të thellë.

- E mjera vajzë! - thashë me vete, ndërsa kthehesha për në shtëpi. Do të ketë vdekur në vetmi e trishtim, se, në botën ku jetonte, miqtë i kishte derisa ishte e bukur dhe e freskët... Dhe pa dashur u mallëngjeva për fatin e Margarita Gotjesë.

Mbase shumë njerëzve do t'i duket qesharak mallëngjimi im, por kam një mëshirë të pakufishme për këto gra të liga (siç i quajnë në botën tonë hipokrite), dhe as që e marr mundimin të bisedoj për këtë mëshirë.

Një ditë, kur shkova në Drejtorinë e Policisë për të marrë një pasaportë, pashë një vajzë, të cilën po e hiqnin zvarrë dy xhandarë. Nuk e di se çfarë faji kishte bërë vajza, por vura re se ajo qante me lot të nxehtë, duke puthur një foshnjë disa muajshe, të cilën ia shkëputën nga gjiri i saj. Që atë ditë s'kam mundur të përbuz më asnjë grua vetëm me një të parë.

## II

Ankandi ishte caktuar për datën 16 mars 1847.

Kishin lënë një ditë në mes të vizitave dhe shitjes për t'u lënë kohë mjeshtërve t'i sistemonin qilimat, mobiliet e sendet e tjera.

Meqenëse unë sapo isha kthyer nga udhëtimi, është e natyrshme të mos dija nga miqtë e mi vdekjen e Margaritës, si një nga lajmet më të rëndësishme që mëson nga të njohurit e tij i rikthyeri në kryeqytetin e habereve. Margarita ishte shumë e bukur, por për çudi sa më e hijshme të kalojë jeta skandaloze e këtyre vajzave, aq më tepër mbetet pa u vënë re vdekja e tyre. Janë si dielli në qiellin me re, që perëndon ashtu siç lind. Vdekjen e tyre, kur qëllon që vdesin në moshë të re, e mësojnë menjëherë të gjithë të dashurit, sepse në Paris, të gjithë dashnorët e një mantenute si Margarita, rrojnë në miqësi të ngushtë. Për disa kohë ata flasin për të, kujtojnë jetën e kaluar me të; por vdekja e saj nuk u shkëput asnjë pikë loti. Jeta e tyre nuk turbullohet aq thellë, kujtimi i mantenutës shlyhet sakaq dhe ata vazhdojnë të dëfrenjë si më parë.

Në kohët tona, për një burrë 25-vjeçar, lotët janë një gjë aq e rrallë, saqë nuk mund të derdhen për çdo grua që kalojnë nëpër duar. Shumë-shumë qajnë për prindërit, por edhe ata i kanë paguar shumë shtrenjtë ato dy pika loti, që ua shkëpusin fëmijëve të tyre, me vdekjen e vet.

Sa për mua, megjithëse emri im nuk ishte skalitur mbi asnjë prej takëmeve të Margaritës, mëshira, ajo mëshirë instiktive për botën e kurvërisë, të cilën e provova ato ditë, më bënte të mendoja më shumë sesa duhej për vdekjen e saj, mbase më tepër sesa e meritonte.

Më vinte ndër mend Margarita, kur e shikoja mbrëmjeve në sheshin “Shamp-Elize”, kur shëtiste me një kupë blu, tërhequr nga dy kuaj ngjyrë gri. Sa shumë përshtypje më kishte bërë pamja e saj krenare, gjë shumë e rrallë për gratë e asaj kategorie, dhe ajo bukuri e jashtëzakonshme, e cila të bënte ta sodisje edhe pa e dashur.

Zakonisht këto gra fatzeza i shoqëron dikush. Ato kanë nevojë të shoqërohen, sepse vetmia i tmerron, por meqenëse asnjëri nga burrat elegantë, që kalojnë netët me to, nuk guxojnë të shfaqen sheshit, ato marrin me vete ose ndonjë shoqe më të varfër e që s’ka karrocë, ose ndonjë nga ato plakat e veshura me kujdes, të cilat shërbejnë si ndërmjetëse në mes kandidatëve-dashnorë dhe vajzave që i shoqërojnë.

Me Margaritën puna ndryshonte. Ajo vinte në “Shamp-Elize” gjithmonë vetëm në karrocën e saj;

dimrit e mbuluar me një shall kashmiri dhe verës e veshur fare thjesht. Nga mënyra se si rrinte, dukej se nuk donte ta vinte re njeri. Megjithëse në vendin ku shëtiste e njihnin mjaft njerëz, ajo bënte sikur nuk i shihte. Nëse qëllonte t'i buzëqeshte ndonjërit, buzëqeshja e saj ishte kaq e matur, sa vetëm ai e pikaste. Edhe një dukeshë mund të buzëqeshte ashtu pa u kompromentuar.

Ajo nuk vinte rrotull në vendet me shumë njerëz, sikundër bënin shoqet e saj, por futej me vrap në pyllin e Bulonjës. Si zbriste nga karroca, ecte ndonjë orë më këmbë, pastaj kthehej në shtëpi, me kuajt lëshuar në pikë të vrapit.

Sillja ndër mend gjitha këto dhe më vinte keq për vdekjen e kësaj gruaje, sikundër mund t'i vijë keq njeriut për prishjen e një vepre të bukur arti.

Sepse ishte, me të vërtetë, e pamundur të gjendej një bukuri më tërheqëse sesa ajo e Margaritës.

Ishte e gjatë nga shtati dhe tepër e hollë, por dinte të vishej aq bukur, saqë edhe syri më i stërholluar nuk e vinte re këtë teprim të natyrës. Shalli i saj i gjatë deri përdhe, linte zbuluar nga të dyja anët, kindat e një fustani të mëndafshhtë; manshoni i gjerë, ku fuste duart e mbështetura pas kraharorit, ishte rrethuar me pala të bëra me aq mjeshtëri, saqë artisti më kritizer nuk do të gjente ç'të thoshte për hijeshinë e linjave të trupit të saj.

Koka e saj, ishte një mrekulli më vete dhe e ndrequr me mjeshtëri të veçantë. E kishte aq të vogël, se e

ëma, siç do të thoshte poeti Alfred de Mysé, e kishte bërë me qëllim, që ta bënte më të përsosur.

Në fytyrën ovale, menjë hijeshi të papërshkrueshme, xixëllonin dy sy të zinj dhe një palë vetulla me vizë aq të rregullt, sa që dukeshin si të vizatuara nga një dorë mjeshtri; qarkoheshin këta sy me një varg qerpikësh të gjatë sa, kur uleshin, lëshonin hijen e tyre mbi faqet ngjyrë trëndafili; kishte hundë të hollë, të drejtë, fisnike, me flegrat e çelura si për të thithur afshin e një jete seksuale. Vizatoni një gojë të rregullt, me buzë të flakta, që mbulonin dhëmbët e saj, si një varg margaritarësh; derdhni pastaj mbi cipën e kësaj fytyre hyjnore, atë pushin e lehtë, që mbulon pjeshkën e paprekur nga dora e njeriut dhe do të kini përfytyrimin e asaj koke të adhuruar.

Flokët e derdhur prej natyre, të zinj si pendë korbi, ndaheshin prej ballit të gjerë, në dy valë të ndritshme dhe mbaronin me bukle të plota rrotull qafës së gjatë.

Nën tufat e dredhura të flokëve dukeshin majat e veshëve; poshtë shkëlqenin dy vëthë, të stolisur me nga një gur të madh xhevahiri.

Se, në ç'mënyrë jeta e bujshme e Margaritës nuk cenonte atë shprehje virgjine dhe foshnjore të fytyrës së saj dhe e shquante atë, në krahasim me të shoqeve, këtë jam i shtrënguar ta shënoj, por pa qenë i zoti t'i gjej një shpjegim.

Margarita kishte një portret të vetin, të pikturuar prej dorës së Vidalit, të vetmit artist, që mund ta fiksonte mbi pëlhurë atë grua të pashoqe. Pas vdekjes



së saj, portreti i Vidalit më ra në dorë për disa kohë dhe, sipas tij, munda ta përshkruaj pikërisht ashtu siç ishte në të vërtetë.

Disa nga faktet që përmenden në këtë kapitull, i mësova më vonë, por po i shkruaj që tani, për të mos pasur më nevojë t'i përsëris, kur të filloj tregimin e plotë të asaj gruaje të çuditshme.

Margarita i kalonte mbrëmjet në teatër ose në ballo dhe ndodhej në premierën e çdo pjese. Ajo dukej gjithmonë në një nga lozhat më të mira, afër skenës, me tri sende që nuk i mungonin kurrë: dylbia, kutia me bonbone dhe tufa me kamelie.

Në njëzet e pesë ditët e para të muajit, kameliet ishin të bardha dhe në pesë ditët e fundit - të kuqe. Shkakun e këtij ndryshimi të ngjyrave, nuk e kuptuan dot, megjithëse ata që i vizitonin rregullisht teatrot, sikundër edhe miqtë e saj, e kishin vënë re si dhe unë.

Kurrë s'e kishin parë Margaritën me të tjera lule, përveç kamelieve, prandaj te zonja Barxho ku blinte lulet, e kishin quajtur "Zonja me kamelie". Ky emër u përhap dhe kështu e thërrisnin të gjithë.

Si gjithë ata që shkojnë në disa rrethe të njohura të Parisit, dija se Margarita ishte e dashura e djemve më elegantë të kryeqytetit. Ata mburreshin me atë dhe ajo vetë nuk e fshihte, gjë që e provon se të dyja palët ishin të kënaqura nga njëra-tjetrën.

Por thuhej se tre vjet e këtej, domethënë në atë vit që kishte qenë në Banjerë, Margarita rronte vetëm me një dukë plak e shumë të pasur, i cili ishte munduar ta

shkëpuste nga jeta e saj e kaluar dhe dukej se dhe ajo vetë e kishte pranuar këtë largim.

Ja se ç'më kishin treguar për këtë:

Aty nga pranvera e vitit 1842 Margarita ishte dobësuar aq shumë, saqë mjekët e këshilluan të shkonte për pushime dhe ajo u nis për në Banjerë.

Atje, në mes të të sëmurëve të ardhur për shërim, ishte edhe e bija e dukës plak, e cila vuante po nga sëmundja e Margaritës, dhe i përngjante aq shumë sa mund t'i merrje për dy motra. Por e bija e dukës ishte në gradën e tretë të sëmundjes dhe vdiq disa ditë pasi kishte ardhur Margarita.

Një ditë prej ditësh duka, i mbetur në Banjerë, ashtu siç rrinë njerëzit në atë vend ku kanë varrosur një pjesë të zemrës së tyre, në një kthesë rruge takoi Margaritën. Të shkretit at, iu duk sikur pa hijen e së bijës, dhe pa e pyetur se kush ishte, iu afrua, i mori duart dhe e përqafoi me dy sy të përlotur. Në fund i kërkoi leje ta shikonte dhe ta donte si përfytyrimin e gjallë të së bijës së vet.

Margarita ndodhej në Banjerë vetëm me atë shërbëtoren e saj dhe nuk kishte frikë se mos komprometohej, prandaj nuk ngurroi ta pranojë propozimin e dukës plak.

Por në Banjerë kishte njerëz që e dinin pozitën e vërtetë të Margaritës, të cilët vrapuan ta njoftonin dukën zyrtarisht. Lajmi i ra plakut si një grusht i rëndë, sepse aty mbaronte përngjasimi i së bijës me Margaritën, por ishte tepër vonë të largohej prej saj.

Takimi me të ishte bërë nevojë e shpirtit të tij dhe i vetmi kuptim i jetës së dukës.

Kështu, plaku nuk i bëri asnjë qortim, nuk e kishte këtë të drejtë, por e pyeti në ishte e zonja të hiqte dorë nga jeta e deriatëhershme edhe, si shpërblim, i premtoi t'i plotësonte çdo dëshirë.

Margarita u bind.

Duhet të theksojmë se në atë kohë, Margarita gazmore, ishte e sëmurë.

Nga ana tjetër e shkuara e saj i dukej shkaku i kësaj sëmundjeje, ndërsa një lloj besëtytnie e shtynte të besonte se Zoti do t'i falte bukurinë dhe shëndetin, si shpërblim të pendimit dhe të kthimit në jetën e ndershme.

Aty nga fundi i verës, Margarita, me anën e banjave, shëtitjeve dhe gjumit, ishte pothuajse e shëruar. Ajo u kthye në Paris së bashku me dukën plak, i cili vazhdoi ta vizitonte rregullisht, si në Banjerë.

Kjo lidhje, së cilës nuk i dihej burimi dhe shkaku i vërtetë, bëri bujë të madhe. Deri atëherë duka ishte njohur si pasanik i madh, kurse tani po shfaqej si hovarda i pamatur.

Duke i gjykuar punët përciptazi, siç është zakon në botën mondane, shkakun e afrimit të dukës me Margaritën, e gjetën në maninë e pleqve të pasur, për të pasur marrëdhënie me vajza të njoma.

Në të vërtetë, ndjenja që ushqente për Margaritën, babai i pikëlluar, ishte aq e pastër, saqë atij do t'i dukej krim po ta shikonte me sy tjetër. Qëkur ishte

njohur me Margaritën, ai nuk i kishte thënë asnjë fjalë të turpshme, fjalë të cilën nuk mund ta thoshte edhe në sy të së bijës.

Nuk kemi ndër mend ta tregojmë heroinën tonë ndryshe nga ç' ishte. Do të themi, pra, se derisa qëndruan në Banjerë, premtimi dhënë dukës nuk ishte zor të mbahej dhe ajo e kishte mbajtur. Por, me t'u kthyer në Paris, Margaritës së mësuar t'i kalonte netët nëpër ballo, orgjira dhe ahengje, i ishte dukur si vdekja për së gjalli ajo jetë e veçuar e monotone, që prishej në orën e caktuar nga vizita e dukës plak. Ajri i kryeqytetit të dëfrimeve, e rrëmbeu përsëri dhe afshi i zjarrtë i jetës së dikurshme i përshkoi trupin dhe zemrën.

Shtoni pastaj se Margarita sapo kish mbushur të njëzetat dhe ishte kthyer nga Banjera e çlodhur, edhe më e bukur seç kishte qenë. Së fundi, edhe sëmundja e mushkërive që penguar, por nuk që mposhtur, kështu që vazhdonte t'i ndizte në shpirt e në trup, ato dëshira seksuale, të ethshme, që sjellin gjithmonë me vete ato lloj sëmundjesh.

Kështu, duka plak ndjeu një hidhërim të madh kur disa miq veshpërpjetë e që vëzhgonin jetën e të tjerëve, erdhën e i thanë se Margarita, në orët që mbetej vetëm, pranonte vizita të rinjsh dhe shumë herë kalonte natën me ta.

Duka, i tronditur, vrapoi te Margarita. Ajo ia pohoi të gjitha, duke i shtuar se nuk ishte në gjendje ta mbante fjalën e dhënë, se nuk mund të hiqte dorë nga

jeta e mëparshme dhe iu lut të mos prishte të hollat për të kënaqur tekat e një vajze, e cila nuk plotësonte dot dëshirat e tij dhe e mbante me gënjeshtër.

Tetë ditë nuk u duk duka plak, pastaj nuk duroi dot dhe u shfaq përsëri duke iu lutur Margaritës ta pranonte. I tha me zë të dridhur, se nuk mund të rronte pa e parë dhe, sido që të sillej Margarita, ishte gati të mbyllte një sy dhe të mos i bënte asnjë vërejtje për jetën e paudhësitë e saj.

Kështu qëndronin punët aty nga dhjetori i 1842-it, tre muaj pas kthimit në Paris të Margaritës.

### III

Ditën e 16 marsit, në orën një të mesditës, shkova në rrugën “d’Antij”.

Që te porta e madhe dëgjoheshin zërat e komisionarëve të ankandit.

Apartamenti ishte plot me njerëz.

Ndodheshin të gjitha gratë e njohura të asaj bote të veçantë, ku luksi i shërben vesit. Merrnin pjesë edhe disa zonja të aristokracisë, të cilat kishin ardhur aty për shkakun e ankandit, por me bisht të syrit shikonin gocat elegante dhe pa emër, të panjohura më parë, dhe që tani i vërenin për së afërmi. Ndoshta në shpirt, fshehur thellë, ua kishin zili për jetën e tyre të lirë dhe plot dëfrime, gocave si Margarita.

Zonja duksha de F... ishte krah për krah me zonjushën A... një nga shëmbëlltyrat më të shëmtuara të kurvërisë gjysmëzyrtare të kohës sonë; zonja markezë de T... hahej në çmim për disa mobilie me zonjën D... gruan më elegante të Parisit, që i kishte habitur të gjithë me dashuritë e saj jashtë vatrës familjare; duka de D’Y... më një anë bisedonte me zonjën M..., nga ana tjetër shkëmbente vështrime të

dyshimta me zonjën de N..., një nga femrat e bukura të “Shamp-Elizesë”, e që vishej gjithmonë në rozë apo në blu, me një karrocë të tërhequr nga dy kuaj të zinj, blerë nga Toni për dhjetë mijë franga, të cilat ajo ia pagoi...; së fundi edhe zonjusha R..., e cila fiton me talentin e saj dy herë më tepër sesa fitojnë zonjat mondane me prikën e tyre dhe tri herë më tepër se ato që shiten për të holla. Ajo kishte ardhur aty për të blerë ca sende, pa marrë parasysh të ftohtin që të therte. Ishte një nga gratë, e cila binte në sy më shumë, në atë grumbull elegancash.

Mund të shtonim edhe emra të tjerë, të atyre që ndodheshin në atë sallon, por ndruhem se mos mërzisim lexuesin.

Por s’mund të lëmë pa përmendur faktin se të gjithë i përshkonte një hare e madhe dhe e çmendur. Shumë nga zonjat silleshin aty, a thua se nuk e kishin parë kurrë të zonjën e shtëpisë. Qeshnin me zë të lartë; ndërsa komisionarët e ankandit bërtisnin me të madhe; tregtarët, që kishin zënë vend në radhët e para të tavolinave, përpiqeshin më kot të ndalonin zhurmën, që në qetësi të kurdishin dallaveret e tyre. Duke dëgjuar poteren shurdhuese, të shkante mendja se ishe në ndonjë panair.

Kalova pa u vënë re mes kësaj turme të gëzuar, i trishtuar, sepse mendoja atë grua të mjerë që kishte dhënë shpirt para pak ditësh, po në këtë dhomë, ku po i shitnin mes poteres plaçkat e saj, për të larë borxhet e shumta. Ardhur më shumë për të parë, sesa

për të blerë, u vura të studioja me kujdes fytyrat e borxhlinjve, të cilët kishin organizuar këtë ankand. Ata lumturoheshin kur ndonjë plaçkë merrte vlera të mëdha, sa s'u kishte shkuar nëpër mend. Ndonëse hiqeshin si burra të ndershëm, kishin speculuar mbi kurvërimin e kësaj vajze fatzezë, pasi kishin fituar qind për qind mbi kurriz të saj. Si ia kishin helmuar ditët e fundit me lajmërimet e përmbarime, tani, që kishte vdekur, vinin të vilnin pemët e speculimeve të tyre të pandershme dhe fajdenë e borxheve të turpshme.

Sa të drejtë kishin të vjetërit, të cilët kishin caktuar të njëjtin zot, si për kusarët ashtu dhe për tregtarët!

Fustane, manto, xhevahire, shiteshin me shpejtësi të pabesueshme. Asnjë nga këto nuk më duhej, prandaj prisja diçka tjetër.

Befas dëgjova një britmë:

- Një libër i lidhur bukur, me anë të praruara dhe me titull: *Manon Leskó*. Ka një frazë të shkruar me dorë mbi faqen e parë. Dhjetë franga!

- Dymbëdhjetë, - tha dikush, pas një heshtjeje shumë të gjatë.

- Pesëmbëdhjetë, - thashë unë. Përse e thashë? As vetë nuk e kuptoja. Ndoshta për atë frazë të shkruar me dorë...

- Pesëmbëdhjetë! - Përsëriti komisionari.

- Tridhjetë! - tha shtojësi i parë, me një ton që nuk pranonte tjetër pazar.

- Tridhjetë e pesë! - thirra unë po me atë ton.



- Dyzet!
- Pesëdhjetë!
- Gjashtëdhjetë!
- Njëqind!

Them se edhe po të kisha dashur të çudisja botën, duhej të isha i kënaqur me kaq.

Me të thënë njëqind, pllakosi një heshtje e plotë dhe shumë njerëz u kthyen për të parë se kush ishte ky zotëri, aq i dëshiruar ta blinte atë libër.

Me sa duket tingëllimi që i dhashë fjalës së fundit, e çarmatosi fare kundërshtarin tim që e pa të arsyeshme të hiqte dorë nga një këmbëngulje që do të më shtrëngonte të paguaja një libër dhjetë herë më tepër sesa kushtonte. Ai më përshëndeti e më tha me zë të ëmbël:

- Atëherë po jua lë!

Askush nuk foli dhe libri më mbeti mua.

Pata frikë se mos bëja ndonjë marrëzi tjetër, e cila do të më rrëronte buxhetin tim personal, prandaj nuk qëndrova më në ankand. Regjistrova librin në emrin tim, e lashë mënjatë dhe dola jashtë, duke lënë të tjerët të vrisnin mendjen se përse pagova 100 franga për një libër që mund ta blija për 10, shumë-shumë për pesëmbëdhjetë franga.

Pas një ore dërgova dhe e mora librin.

Në faqen e parë ishte shkruar me shkrim të hollë kushtimi i dhuruesit, me këto fjalë:

*Manoni - Margaritës me përulje,*

*Armand Dyval*

Ç'donte të thoshte me fjalën “përrulje”?

Mos vallë Manoni po i njihte Margaritës një epërsi në shturje ose në ndjenja? Këtë donte të thoshte zoti Armand Dyval?

Kuptimi i dytë ishte më afër së vërtetës, sepse i pari tregonte haptas përbuzjen, të cilin Margarita s'do ta pranonte kurrë, megjithëse e dinte mirë se cila ishte.

Dola prapë për disa punë të mia dhe, kur rashë të flija, m'u kujtua libri përsëri.

S'ka dyshim se jeta e Manon Leskosë s'është shumë prekëse. E kisha lexuar sa e sa herë dhe pothuaj e dija përmendsh. Megjithatë, sa herë që më bie në dorë ky libër, e lexoj me ëndje dhe rroj përsëri me shoqërinë e heroinës së abatit Prevost. Nuk ka asnjë vijë në karakterin dhe në sjelljen e kësaj gruaje që të mos jetë e vërtetë, aq sa të duket se e ke njohur vetë dikur... Në këtë rast krahasimi i bërë mes Manonit dhe Margaritës ma bënte edhe më tërheqës leximin e atij libri. Nga ana tjetër mëshirës sime iu shtua edhe një grimë dhembshurie e gati dashurie për atë vajzë të ngratë, së cilës iu shitën plaçkat në ankand dhe mua më ra në pjesë një kujtim i saj shumë i shtrenjtë. Është e vërtetë se Manoni kishte vdekur në mes të shkretëtirës, por ama u nda nga jeta në krahët e burrit, që e donte me gjithë shpirt dhe, pasi vdiq, i çeli një gropë; njomi rërën e përvëluar me lot ngashërimi dhe e mbuloi atë, bashkë me zemrën e tij. Kurse Margarita, mëkatore si Manoni dhe ndoshta e penduar si ajo, kishte vdekur në mes të luksit marramendës, në

shtratin e të kaluarës së përlyer, por kish dhënë shpirt me zemrën të shkretë; një shkretëtirë kjo shumë më e gjerë, më e zhveshur dhe më e pashpirt, se ajo ku ishte mbuluar Manoni.

Sipas njoftimeve të sakta e të hollësishme që më kishin dhënë disa njerëz, Margarita e mjerë ditët e fundit i kishte kaluar në vetmi të plotë, pa pasur rreth saj asnjë zemër njeriu, asnjë ngushëllim në dy muajt e gjatë të rrugëtimit të vdekjes së saj të ngadaltë e plot mundime.

Dhe, që nga Manoni e Margarita mendja më shkonte tek ato gra fatzeza, të cilat i njihja dhe i shikoja se si afroheshin me këngë e me valle, një vdekjeje që nuk ndryshonte nga zbrazëtia dhe mjerimi moral, shumë herë edhe fizik.

Të mjerat vajza! Nëse është faj që t'i duam, besoj se nuk është turp të kemi mëshirë për to. Na vjen keq për të verbrin, që nuk ka parë kurrë dritën me sy, për të shurdhin, që nuk ka dëgjuar kurrë zërat e ëmbël, për memecin që nuk ka mundur kurrë të shprehë hovet e shpirtit të tij dhe për shkak të një turpi të rremë dhe hipokrit, nuk pranojmë të mallëngjehemi për këtë verbërim të zemrës, për këtë shurdhim të shpirtit, për këtë shtrembërim të ndërgjegjes, që pllakos vajzën e zhytur në kurvëri. Ne e ulim atë kaq poshtë, sa ajo të mos mundë ta veçojë të mirën nga e keqja dhe të mos mundë të flasë kurrë me gjuhën e pastër të dashurisë dhe të besnikërisë.

Viktor Hygo shkroi *Marion de Lorme*, Alfred de Muse shkroi *Berneretën*, Aleksandër Dyma shkroi *Fernandën*. Shkrimtarë dhe poetë të të gjitha kohërave, gruas që shet vetveten për të rrojtur, i kanë blatur dhuratën e mëshirës së tyre dhe, ka pasur njerëz të mëdhenj që, me zemrën dhe emrin e tyre kanë nxjerrë ndonjërin nga bataku ku kishte rënë. Kam bindjen dhe jam i sigurt se do të gjenden njerëz që do ta flakin këtë libër, duke e dënuar si apologji të vesit e të kurvërisë, aq më tepër kur moshja e autorit u jep të drejtë për një mendësi të tillë. Natyrisht, ata, që mendojnë kështu, gabohen rëndë. Le të vazhdojmë leximin deri në fund, që të binden edhe vetë për këtë.

Më është rrënjosur në mendje bindja se gruas, e cila nuk është edukuar të ndjekë rrugën e së mirës, Zoti i fal dy rrugica për t'u kthyer në rrugën e drejtë: ato janë vuajtja dhe dashuria. Rrugica plot mundime e mjerime! Ato gra që i zgjedhin, apo u bie rasti t'i ndjekin, gjakosin këmbët, copëtojnë duart, por duke kaluar midis gjembave të rrugicave, ato lënë stolitë e vesit dhe dalin para Zotit me atë lakuriqësi, që nuk i bën të skuqen nga turpi.

Atyre, që rastisin të ndeshin ndonjë nga këto udhëtare trime, u takon t'i përkrahin; dhe shëmbëllimin e tyre, të kthesës së tyre, duhet ta përhapin me qëllim që të ndikojnë te të tjerat.

Me këtë nuk dua të them që në hyrje të jetës të shënohen në dy shtylla mbishkrime të tilla: rruga e së mirës, rruga e së keqes... dhe t'u thuhet: Zgjidhini!

Duhet, si Krishti, t'i tregojmë çdo njeriu që është gabuar dhe ka marrë rrugën e shtrembër, se si duhet të kthehet te rruga e drejtë, pa ia shtuar vështirësitë mëkatares, sepse mund të trembet e të largohet nga kthesa që duhet të bëjë.

Është krishterimi ai që, me parabolën e djallit bujar, na këshillon mëshirë dhe falje. Krishti ishte plot dashuri për shpirtrat e plagosur nga pasionet e njerëzve dhe gëzohej kur mund t'iu vinte balsamin, i cili shëronte jo vetëm plagën, por i largonte për jetë nga pasionet e këqija.

Po përse ne të jemi më të rreptë sesa Krishti?! Përse duhet të ndjekim veprimin e shekullit, i cili silllet ashpër, që të tregohet se është i fortë?! Përse duhet t'i lëmë pa ndihmë këto krijesa fatzeza, të cilave u kullon zemra gjak nga plagët e së shkuarës dhe presin një dorë dashamirëse që t'i nxjerrë nga pellgu i mëkateve ku kanë rënë, ndoshta edhe pa e dashur?!

I drejtohem brezit tim, i cili teoritë e Volterit nuk i ka aq të afërta, dhe u bëj thirrje atyre që lexojnë si dhe unë, se njerëzimi në këto 15 vjetët e fundit ka bërë përparime të guximshme. Morali po zë vendin e merituar në shoqërinë tonë, besimi po rindërtohet, respektimi i sendeve të shenjta po rivendoset, dhe njerëzimi, ndonëse i pashkëputur plotësisht nga çdo ligësi, shkon gjithmonë drejt përmirësimit. Përpjekjet e të gjithë njerëzve të mençur ndjekin po atë parim: të jemi shpirtmirë, të jemi të rinj, të nderojmë të vërtetën! Të përbuzim vanitetin, që është burimi i

ligësive; të krenohemi për të mirat që bëjmë dhe sidomos, të mos e humbasim kurrë shpresën. Të mos e përbuzim gruan edhe kur nuk e kemi nënë, motër, bijë, ose shoqe. Le të mos e kemi nderimin tonë vetëm për familjen, zemërgjerësinë tonë vetëm për egoizëm. Duke e ditur se qielli gëzohet më shumë për një mëkatar që pendohet, sesa për njëqind të drejtë që nuk kanë gabuar kurrë, le të mundohemi ta gëzojmë qiellin. Mund të na shpërblehet me tepriçë. T'ua falim së paku lëmoshën e faljes atyre që janë arratisur nga epshet e trupit dhe që një shpresë hyjnore mund t'i shpëtojë... Së fundi, siç thonë plakat kur i këshillojnë të sëmurët për ndonjë bar shërimi, edhe në mos i shëroftë, keq nuk u bën.

Sigurisht është detyrë e guximshme kjo që kam marrë përsipër, duke nxjerrë përkufizime kaq të mëdha nga një temë e varfër, të cilën po e trajtoj këtu, por jam nga ata që besojnë se e tëra, është edhe tek e pakta. Foshnja është e vogël, por përmban njeriun; truri është edhe më i vogël, por prej tij buron mendimi; syri nuk është veçse një pikë, por pushton hapësirat.

## IV

Pas dy ditëve ankandi mori fund. Shitja dha 150 mijë franga.

Borxhlinjtë ndanë mes tyre dy të tretat, një e treta i ra familjes, e përbërë prej një motre e një nipi.

Motra kishte zgurdulluar sytë nga habia kur e lajmëruan se trashëgoi pesëdhjetë mijë franga. Kishte gjashtë-shtatë vjet që nuk e kishte parë Margaritën, e cila ishte zhdukur një ditë prej ditësh, pa u dërguar asnjë lajm.

E motra kishte ardhur menjëherë në Paris, dhe ata që e njihnin Margaritën, ishin habitur kur e panë se e vetmja trashëgimtare, ishte një vajzë trashaluqe e me faqe të kuqe, e cila nuk kishte dalë kurrë nga fshati i lindjes.

Ajo u bë befas e pasur, pa e ditur se nga vinte kjo pasuri e papritur.

Më thanë se ishte kthyer në fshat e helmuar për vdekjen e së motrës, por nuk harroi të lëshonte me katër për qind, shumën e sapotrashëguar.

Të gjitha këto thashetheme, të përsëritura për disa kohë në Paris, kryeqyteti i skandaleve, kishin filluar

të harroheshin, kur një takim i papritur më dha rastin të njoh gjithë jetën e Margaritës. Ngaqë mësova disa ngjarje kaq të dhimbshme më hipi dëshira të shkruaj historinë e saj, të cilën po përpiqem ta bëj në këtë libër.

Kishin kaluar disa ditë pas ankandit, kur një mëngjes trokitën te dera e shtëpisë sime.

Shërbyesi, ose më mirë portieri i shtëpisë, i cili më shërbente, çeli derën dhe më dorëzoi një kartëvizitë, duke shtuar se personi i kartëvizitës dëshironte të fliste me mua.

Hodha një sy mbi kartëvizitën dhe qëndrova te emri Armand Dyval. Ku e kisha lexuar këtë emër? Pas pak m'u kujtua faqja e parë e librit *Manon Leskó*.

Ç'punë mund të kishte me mua njeriu që i kishte falur Margaritës atë libër?

I thashë shërbyesit ta sillte brenda vizitorin e panjohur.

Ishte një burrë flokëverdhe, i gjatë, i zbehtë, veshur me kostum udhëtimi, të cilin dukej se nuk e kishte hequr nga trupi prej ditësh dhe s'kishte marrë mundimin ta fshinte.

Zoti Dyval dukej shumë i përdëlyer dhe nuk i fshihte fare emocionet e tij. Me lot në sy filloi të fliste, ndërsa zëri i dridhej:

- Ju lutem zotni - m'u drejtua ai, - më falni që po ju shqetësoj i veshur në këtë mënyrë. Shpresoj, si i ri që jeni, nuk do të ma vini re këtë mangësi. Shkaku është se kisha dëshirë të madhe t'ju takoja sot dhe me të



zbritur në Paris, dërgova baulet në hotel dhe vrapova këtu, që t'ju gjeja në shtëpi, para se të dilnit.

Ju luta zotit Dyval të afrohej pranë zjarrit. Ai, duke u ulur, nxori nga xhepi shaminë dhe mbuloi fytyrën për disa sekonda.

- Do të çuditeni, - tha zoti Dyval duke psherëtirë me trishtim, - se ç'punë ka me ju një njeri i panjohur, që vjen në këtë orë, i veshur si mos më keq e duke qarë si një grua nevrike... Vij të kërkoj prej jush një nder të madh.

- Flisni zotni, jam gati të bëj çfarë të më vijë për dore.

- Ju u ndodhët në shitjen e plaçkave të Margaritë Gotjesë?

Kur thoshte këto fjalë, tronditja iu shtua dhe nga shpirti i dolën lot të tjerë. Mbuloi sytë me duar dhe vazhdoi të fliste i turpëruar:

- Do t'ju dukem fare qesharak, por ju lutem më falni, dhe të jeni i sigurt që kurrë nuk do të harroj durimin me të cilin po më dëgjoni.

- Zotni! - i them, - në qoftë se shërbimi që kërkonit prej meje mund t'jua lehtësojë sadopak hidhërimin tuaj, ma thoni sa më shpejt dhe do të jem i lumtur t'ju ndihmoj.

Hidhërimi i zotit Dyval ishte i vërtetë dhe të shtynte, pa dashur, ta ndihmoje.

Ai vazhdoi:

- Keni blerë diçka në shitjen e asaj dite?

- Po. Librin *Manon Leskò*.

- Tamam atë. E kini ende?

- Po. E kam!

Me të dëgjuar këto fjalë, Armand Dyvali sikur u shkarkua nga një barrë e rëndë dhe më falënderoi sikur t'i kisha bërë një shërbim të çmuar, duke ia ruajtur atë libër.

U çova menjëherë, shkova në dhomën tjetër dhe i solla librin, për të cilin kishte ardhur.

- Është tamam ky, - tha duke hapur fletën e parë, - pikërisht ky.

Dy pika të mëdha loti u derdhën mbi librin e hapur.

- Më thoni ju lutem, - filloi Armandi, duke më shikuar në sy dhe pa u munduar të fshehë se kishte qarë dhe ishte gati të lotonte edhe më, - më thoni të vërtetën dëshironi shumë ta kini këtë libër?

- Përse më pyesni?

- Për këtë kam ardhur. Ju lutem ma jepni mua!

- Më falni për pyetjen: jeni ju ai që ia kishte kushtuar Margaritës?

- Po. Unë jam!

- Atëherë libri është juaji dhe jam i gëzuar që t'jua kthej.

- Por duhet, së paku, t'ju jap të hollat që keni paguar!

- Më lejoni t'jua dhuroj! Në një shitje të atillë çmimi i një vëllimi është një çikërrimë dhe as që e mbaj mend se sa pagova.

- E keni blerë 100 franga.

- Vërtet? - thashë si i topitur. - Por nga e dini?

- Po jua shpjegoj. Kisha shpresë të arrija në ditën e ankandit, por mjerisht mezi arrita tani. Doja medoemos një kujtim të Margaritës dhe vrapova te komisionari, lexova listën e sendeve të shitura dhe emrat e blerësve. Vura re se ky libër që blerë nga ju dhe, kur pashë çmimin që kishit paguar, u tremba se mos kishit edhe ju dëshirë ta mbanit për kujtim.

Nga fjalët e Armandit kuptohej se ai kishte frikë mos vallë edhe unë e njihja Margaritën sa ai vetë, ndaj u nxitova ta qetësoj, duke i thënë:

- Zonjushën Gotje e kisha njohur vetëm nga larg. Vdekja e saj më bëri përshtypjen që i bën vdekja e një gruaje të bukur një djali të ri, të cilit ia kish ënda ta takonte. Desha të kisha një send të saj dhe nuk e di përse u kapa pas atij libri, ndoshta për shkak të atij zotnisë që nguli këmbë kundër meje dhe mundohej të mos e merrja unë. Jua përsëris: libri është juaji dhe mos ngulni këmbë të ma paguani, se do të më duket se e keni blerë në ankand. Unë dëshiroj që libri të jetë pengu i një njohjeje më të ngushtë dhe fillesa e një miqësie ndërmjet nesh.

- E pranoj zotni, - foli Armandi duke më zgjatur dorën e duke shtrënguar timen, - e pranoj dhuratën tuaj dhe do t'ju jem mirënjohës sa të jem gjallë.

Kisha dëshirë të madhe ta pyesja Armandin për Margaritën, sepse fjalët e shkruara me dorën e tij, largimi prej saj për një kohë të gjatë dhe këmbëngulja për ta pasur këtë libër, kishin ngacmuar kureshtjen

time, gjer në kulm, por ndruhesha se mos e merrte faljen e librit si një të drejtë për t'u përzier në punët e tij.

Ai, sikur ta pikaste dëshirën time, më pyeti befas:

- E lexuat këtë libër?

- Po, me një frymë.

- Çfarë menduat për ato dy radhë që kam shkruar unë?

- E kuptova menjëherë se ajo vajzë e shkretë, në sytë tuaj dilte nga lista e shoqeve. Nuk më vajti mendja aspak se i kishit bërë vetëm një kompliment të thjeshtë.

- Dhe kini plotësisht të drejtë zotni. Ajo vajzë ishte engjëll. Ja, lexojeni këtë letër. Duke folur më zgjati një letër, e cila dukej se ishte lexuar e rilexuar kushedi sa e sa herë. E hapa dhe ja çfarë lexova:

*I dashur Armand! Mora letrën tuaj dhe u gëzova që nuk e keni humbur mirësinë që kishit dhe i falem Zotit. Po, miku im, jam e sëmurë dhe nga një lëngatë që nuk kam si shpëtoj, por interesimi që keni mirësinë të tregoni për mua, i lehtëson së tepërmi vuajtjet e mia. Sigurisht s'kam për të jetuar aq sa të shtrëngoj atë dorë, e cila shkroi letrën që mora dje. Fjalët e letrës, që buronin nga një zemër fisnike, do të më kishin shëruar nëse lëngata do të ishte e shërueshme. Nuk do t'ju shikoj më, se jam në buzë të varrit dhe me qindra kilometra na ndajnë ne të dy. I gjori miku im! Margarita juaj e dikurshme është rrënuar plotësisht sa nuk njihet, dhe është më mirë të mos e shikoni më.*

*Më pyesni nëse ju kam falur. Oh, me gjithë shpirt, miku im, sepse e keqja, që deshët të më bënit, ishte prova më e mirë e dashurisë që ndienit për mua. U bë një muaj që jam në shtrat dhe kaq e çmoj nderimin tuaj, sa që kam nisur të shkruaj për ditët e jetës sime, dhe do të vazhdoj derisa të kem fuqi të mbaj pendën në dorë.*

*Në qoftë se dashuria juaj është e singertë, o Armand, me t'u kthyer në Paris, shkoni te Julia Dupra, e cila do t'ju japë ditarin tim. Aty do të gjeni shkakun dhe shfajësimin për ato që ndodhën ndërmjet nesh. Julia është plot mirëdashje për mua; me të bisedojmë shpesh për ju. Ishte pranë meje, kur erdhi letra juaj dhe qamë së bashku ndërsa e lexonim.*

*Kisha porositur Julinë që, kur të ktheheshit në Francë, t'ju dërgonte ditarin tim, në rast se ju nuk do të shkruanit fare. S'keni përse të më jeni mirënjohës. Duke gërmuar ditë pas dite kujtimet e së vetmes kohë të lumtur të jetës sime, më lehtësohet shpirti pa masë dhe shkarkohem nga barra e vuajtjeve të tanishme. Nga ana tjetër, duke menduar se ju do të gjeni në leximin e këtyre fletëve shpjegimin e së shkuarës, ndiej në shpirt një ngushëllim që më lehtëson.*

*Do të dëshiroja t'ju lë një kujtim, por gjithë ç'kam është e sekuestruar dhe nuk jam më e zonja as edhe e një gjilpëre.*

*A më kuptoni miku im? Po vdes dhe, nga shtrati ku jam shtrirë, dëgjoj hapat e rojtarit të vendosur nga borxhlinjtë, me porosi që të vëzhgojnë se mos fsheh*

*ndonjë plaçkë, ose se mos mbetet gjë në rast se nuk vdes. Le të shpresojmë se do të presin të mbyll sytë, pa të fillojnë shitjen. Oh, njerëzit janë të pamëshirshëm! Por jo, e kam gabim: Kështu vihet në vend drejtësia e papërkulur e Zotit!*

*Prandaj, o mik i shtrenjtë, të ndodheni këtu kur të fillojë ankandi dhe të blini ndonjë send, se po të vë mënjane ndonjë plaçkë për ju dhe ta mësojnë borxhlinjtë, do të më padisin për heqje të teshave të sekuestruara.*

*Sa e trishtueshme më duket jeta që po lë!... Sa i mirë do të ishte Zoti sikur të më lejonte t'ju shihja para se të vdisja! Por kjo s'mund të ndodhë dhe po ju dërgoj lamtumirën e fundit nga larg, o miku im. Më falni që s'mund t'ju shkruaj dot më gjatë. Ata që thonë se do të më shërojnë, më sflitën duke më marrë gjak dhe dora m'u këput, sa nuk e mbaj pendën dot më.*

*Margaritë Gotje*

Dhe, në të vërtetë, fjalët e fundit mezi lexoheshin, se ishin të shkruara nga një dorë e këputur.

Ia ktheva letrën Armandit, i cili sigurisht e kishte përsëritur fjalë për fjalë nëpër mendje, ndërsa unë e lexoja.

- Kush mund ta besojë, - tha ai, - se e ka shkruar një mantentutë e re! I përdëllyer nga kujtimet, ai vështronte letrën dhe, më në fund, e shpuri në buzë.

- Kur mendoj, - vazhdoi Armandi, - se ajo vdiq pa iu ndodhur pranë dhe se nuk do të ta shikoj kurrë

më, kur mendoj se ajo bëri për mua më tepër se çdo të bënte një motër, nuk ia fal vetes që e lashë të vdiste pa një përkrahje, pa një fjalë ngushëllimi, të rrethuar nga borxhlinjtë, si shqerra në mes të ujërve. Vdiq!... Vdiq duke më pasur në mendje mua, duke shkruar për mua, duke belbëzuar emrin tim... E mjera... e dashura Margaritë!

Armandi u dha liri të plotë mendimeve e lotëve të tij dhe, duke më marrë dorën, vazhdoi:

- Ndoshta do t'i quani punë kalamani vajtimet e mia për vdekjen e një gruaje të atillë, por nuk mund ta dini se sa ka vuajtur ajo për shkakun tim; sa i keq e sa i egër jam sjellë unë ndaj saj dhe sa e butë, sa e durueshme është treguar ajo ndaj meje. Besoja se e kisha unë të drejtën për ta falur atë, por tashti po e shikoj fare qartë, se nuk jam i denjë për faljen që më jep ajo. Ah, do të jepja dhjetë vjet të jetës sime, sikur të mundja të derdhja lotët e mi te këmbët e saj!

Për njeriun është e vështirë të ngushëllojë tjetrin, kur nuk e di shkakun e hidhërimit, por mendova se fjala ime nuk do të mbetej pa jehonë në shpirtin e tij dhe i thashë:

- Ju keni prindër të dashur dhe miq besnikë. Mos humbisni shpresën, shkoni pranë tyre... Ata do t'ju ngushëllojnë... Unë nuk mund të bëj asgjë, veçse t'ju qaj hallin me fjalë...

- Keni të drejtë, - tha Armandi, ndërsa u ngrit dhe vinte rrotull nëpër dhomë, - po ju shqetësoj. Më falni, se pa e pasur mendjen, ju fola për një mjerim që nuk

ju takon, dhe ju mërzita me hollësitat e një ngjarjeje, të cilat nuk ju interesojnë...

- I keqkuptuat fjalët e mia! Nuk është se mërzitem, ose se nuk dua t'ju ndihmoj, por, ndonëse më vjen keq, nuk mundem të zbus sadopak hidhërimin tuaj. Në rast se shoqëria ime dhe ajo e miqve të mi mund t'ju pëlqejë, në qoftë se mund të keni nevojë për mua, duhet ta dini se do t'ju shërbej me kënaqësinë më të madhe, për çdo punë.

- Më falni, më falni! Por shpirti i brengosur është shumë i ndjeshëm. Më lejoni të qëndroj edhe disa minuta, sa të më thahen lotët dhe të mos bëhem qesharak në sytë e njerëzve, në rrugë. Duke më falur një libër, më dhatë aq lumturi, sa nuk di sesi t'jua shpërblej.

- Mund të ma shpërbleni fare lehtë, duke më njohur për mik dhe duke më treguar shkakun e hidhërimit tuaj. Njeriu gjen ngushëllim edhe duke shprehur shkaqet e vuajtjeve...

- Keni të drejtë, por sot kam nevojë të qaj dhe nuk do të mund t'ju them veçse fjalë të shkëputura. Nëse ndonjë ditë do t'jua tregoja gjithë këtë histori, do të më jepni të drejtë për vajtimin që më shkakton humbja e asaj vajze. Dhe tani, - tha Armandi duke fshirë sytë, ndërsa shikohej në pasqyrë, - më thoni mos kam pamjen e një të shkalluari dhe lejoni të vij e t'ju takoj përsëri.

Vështrimi i tij tregonte një shpirt aq të butë e të dashur, sa më erdhi ta përqafoja. E, ndërsa më



shikonte, sytë iu mbushën rishtazi me lot. Kur e pa se e vura re, ktheu kokën i turpëruar.

- Durim! - i thashë.

- Lamtumirë! - m'u përgjigj dhe, duke përmbajtur veten që të mos qante më, doli me vrap nga shtëpia.

Ngrita perden e dritares dhe e pashë afër karrocës. Me të hipur, lotët iu derdhën çurg... Ai mbuloi sytë me shami dhe karroca u nis...

## V

Shkuan ditë dhe për Armandin nuk bëhej fjalë, kurse Margaritën e zumë në gojë disa herë.

Nuk e di në e keni vënë re se kur bëhet fjalë për një njeri që nuk e njihni, vinë e të thonë ngjarje nga jeta e tij, kur ty as që të duhen dhe as ke dëshirë t’i dëgjosh. Edhe miqtë tuaj, sikur t’i ketë porositur njeri, fillojnë e rrëfejnë për të, pa i pyetur fare. Atëherë nis e kupton se njeriu, për të cilin flasin, nuk është aq i huaj edhe për ju, se me të diku jeni takuar, se e keni njohur dhe se jeta e tij është përzier disa herë me tuajën, pa e ditur as vetë. Dhe befas shikoni se me të keni pika takimi, të cilat nuk i kishit vënë re më parë. Për mua Margarita nuk ishte fare e panjohur; e kisha takuar disa herë dhe dija diçka për jetën e saj. Megjithatë, që nga dita e ankandit, emri i saj tingëlloi më shpesh në veshin tim. Ky emër, pas njohjes me Armandin, qe përzier me një hidhërim të thellë, dhe dëshiroja të mësoja sa më shumë për jetën e saj. Nuk mbeti mik a i njohur pa e pyetur:

- A e keni njohur njëfarë Margaritë Gotje?
- Zonjën me kamelië?

- Po.

- Si s'e kam njohur?!

Shpeshherë, këto fjalë ishin shoqëruar me një buzëqeshje të tillë, që nuk linte të dyshoje për nënkuptimin e tyre.

- Mirë, po çfarë lloj gruaje ishte?

- Jo e keqe!

- Po tjetër?

- Hë, si të të them... Ndoshta ishte pak më e zgjuar dhe kishte më shumë ngrohtësi në zemrën e saj, sesa në ato të mantentave të tjera.

- Por nuk dini asgjë të veçantë për të?

- E shkatërroi baronin de G...

- Vetëm atë?

- Ishte metresa e Dukës de...

- A ishte, me të vërtetë, metresa e tij?

- Kështu thonë. Sidoqoftë plaku i jepte shumë të holla.

Gjithmonë po ato fjalë të përgjithshme. Kurse unë dëshiroja të mësoja ndonjë gjë të saktë për marrëdhëniet e Armandit me Margaritën. Një ditë takova një nga ata që rrojnë shumë afër me gratë e njollosura dhe e pyeta:

- E keni njohur Margaritë Gotjenë?

Edhe ai, si gjithë të tjerët, m'u përgjigj:

- Po, dhe madje për së afërmi!

- Çfarë gruaje ka qenë?

- E bukur dhe zemërbardhë. Vdekja e saj më hidhëroi shumë.

- A nuk ka pasur një të dashur të quajtur Armand Dyval?

- Një djalosh i gjatë dhe biond?

- Ai vetë. Çfarë njeriu ishte ky Armandi?

- Një njeri që harxhoi me të, ato të pakta pará, që kishte dhe së fundi u detyrua të ndahej prej saj. Thonë se e donte gjer në çmenduri!

- Po ajo?

- Tregojnë se edhe ajo e donte shumë, por ashtu siç mund të duan gratë e atij rrethi. Nuk mund të kërkojë njeriu prej tyre më tepër sesa janë në gjendje të japin.

- Po ç'u bë ai Armandi?

- Nuk e di, madje nuk e kam njohur dhe aq mirë. Ata pesë a gjashtë muaj, që jetoi me Margaritën, ishin në fshat. Me t'u kthyer në Paris, ai iku.

- Dhe nuk është dukur që atëherë?

- Jo. Asnjëherë!

As unë s'e kisha parë më Armandin! Aq sa fillova të dyshoj se mos kishte harruar bashkë me Margaritën premtimin e dhënë, për të më takuar përsëri.

Por edhe kjo nuk më bindte, sepse dëshpërimi i Armandit, kur mësoi vdekjen e Margaritës, ishte aq i thellë dhe i sinqertë, saqë ai nuk mund ta harronte aq lehtë. Atëherë më shkante mendja se mos ishte sëmurë nga dëshpërimi ose ndoshta mos kishte vdekur fare.

Edhe, pa dashur vetë, më shqetësonte fati i atij djaloshi. Në këtë gjë mund të kishte edhe një grimë egoizmi, sepse në historinë e Armandit, parashikoja një dashuri sentimentale, prekëse dhe kisha interes ta mësoja hollësisht.

Dhe, përderisa zoti Dyval nuk po vinte tek unë, vendosa të shkoj unë tek ai. Për fat të keq nuk ia dija shtëpinë. Disa njerëz, që i pyeta, nuk mundën të ma tregonin.

Kështu shkova në rrugën “d’Antij”. Ndoshta portieri i Margaritës do të mund të më tregonte se ku banonte Armandi. Edhe atje portieri ishte ndërruar, prandaj nuk mësova gjë. Pyeta se ku ishte varrosur Margarita dhe më thanë në *Varrezat e Montmartrit*.

Prilli kishte hyrë dhe moti ishte mjaft i butë, ndaj dhe të gjallët po i kujtonin të vdekurit, duke ua zbukuruar banesën e përhershme. Thashë me vete të shkoj edhe unë. Një vështrim mbi varrin e Margaritës do të më tregojë nëse Armandi ende e kujton.

Hyra në zyrën e rojës së varrezave dhe e pyeta se ku e kishte varrin e quajtura Margaritë Gotje, vdekur në datën 22 prill.

Rojtari hapi regjistrin ku shkruhen emrat e atyre që vendosen në banesën e fundit dhe e gjeti.

Pastaj iu luta të më shoqëronte, meqë është e pamundur ta gjesh atë që kërkon në këtë qytet të madh të vdekurish, i cili i ka rrugët si qyteti i të gjallëve. Rojtari thirri një kopshtar dhe filloi t’i jepte udhëzime, ndërsa ai ia preu fjalën duke i thënë: “E di, e di! Ai varr është shumë lehtë për t’u gjetur”.

- Përse është kaq lehtë? - pyeta unë.
- Se mbi të ka lule të ndryshme, gjithnjë të freskëta.
- Ju kujdeseni për to?
- Si urdhëron zotni! Do të dëshiroja që të gjithë

prindërit të kishin po atë kujdes për të afërmit e tyre, ashtu si ai zotnia, i cili më ka porositur ta mbaj varrin e asaj zonjushës.

Pasi u rrotulluam disa herë nëpër rrugica, kopshtari u ndal dhe më tha:

- Ja, ky është!

Më doli parasysh një katror i mbjellë me lule, që nuk mund ta quaja varr, po të mos ishte një pllakë mermeri, me një emër të skalitur.

Mermeri ishte vendosur lart. Një sërë kangjellash prej hekuri rrethonin katrorin e mbuluar me kamelie të bardha.

- Si ju duket? - pyeti kopshtari.

- Shumë i bukur! - iu përgjigja.

- Sa herë që një kamelie vyshket, kam urdhër ta zëvendësoj menjëherë.

- Kush jua ka dhënë këtë urdhër?

- Një djalë i ri, i cili qau me dënësë porsa erdhi. Ishte mik i së ndjerës, e cila paska qenë femër qejflie. Kam dëgjuar se ka qenë shumë e bukur... Ju e keni njohur?

- Po e njihja.

- Si ai tjetri? - foli kopshtari, duke më shkelur syrin.

- Jo! S'kisha folur kurrë me të.

- Dhe, prapëseprapë, vini këtu që ta shikoni?! Ky është një gjest i bukur nga ana juaj... Nuk janë shumë ata që vinë te ky varr.

- Si, askush nuk vjen?!

- Jo, përveç atij zotnisë, i cili erdhi vetëm një herë.

- Vetëm një herë?!
- Si urdhëron, zotni.
- S'ka ardhur më që atëherë?
- Jo, por do të vijë, kur të kthehet.
- Ah, qenka në udhëtim.
- Po!
- A e dini se ku ka shkuar?
- Më duket se ka vajtur tek e motra e zonjushës Gotje.
- Përse ka shkuar atje?
- T'i marrë leje për ta zhvarrosur Margaritën dhe ta mbulojë gjetiu.
- Po përse të mos e lërë këtu?
- Duhet ta dini zotni, se edhe për të vdekurit ka disa rregulla. Vendi i këtij varri është blerë për pesë vjet, kurse zotnia dëshiron ta ketë për gjithë jetën si edhe pak më të madh. Prandaj po e merr në *lagjen e re*...
- Kujt i thonë *lagje e re*?
- Tokave që shiten aty përtej. Sikur këto varreza të ishin mbajtur gjithë kohën kështu, si tani, do të ishin të parat në botë, por ka shumë për të bërë që të mënjanohet çdo mungesë. Pastaj njerëzit janë të çuditshëm...
- Ç'doni të thoni me këtë?
- Dua të them se në këtë botë ka njerëz fodullë. Ja për shembull, me rastin e këtij varri. Kjo, zonjusha Gotje - thonë se s'ka lënë gjë pa bërë sa qe gjallë... Më falni se po flas kështu. Tani ajo e shkreta vdiq,

dhe s'mbeti prej saj asgjë më tepër sesa prej atyre që janë rreth e rrotull saj. Por a e besoni se kur mësuan të afërmit e të vdekurve, se cila ka qenë e çfarë ka bërë, u çuan peshë dhe kërkuan që gratë e liga si ajo, të varroseshin veçan, diku larg nga njerëzit e ndershëm. U dashka që ato goca të ngrata të mbuloheh në një qoshe të panjohur?! Ku është parë kjo?! Por unë ua ndreqa festen sipas kokës. Pa dëgjoni njëherë: e kush i bën këto protestime?! Disa pasanikë barkmëdhenj, që vinë vetëm katër herë në vit dhe i sjellin me vete lulet. E çfarë lule se?! Hahen me mua në pazar, për disa kacidhe... Shkruajnë mbi gurët e varreve për lot që s'i kanë derdhur kurrë. Dhe pastaj na çajnë kokën se përse u varros kjo apo ajo grua pranë njeriut të tyre. Ja ku po ta them, zotni, unë këtë zonjushën nuk e njoh dhe as e di se çfarë ka bërë, por ja, që ma do zemra dhe kam kujdes për varrin e saj, si për asnjë tjetër. Kameliet ia zë me çmimin më të ulët dhe asnjë nuk lë të vyshket. Është e vdekura më e preferuar që kam këtu. E kuptoni se përse ne i duam të vdekurit?! Ne merremi gjithë kohën me ata, sa nuk kemi kohë të duam gjë tjetër.

Soditja këtë burrë teksa fliste dhe të gjithë ju do ta kuptoni se sa shumë isha prekur. Sikur ta kuptonte gjendjen time emocionale, ai vazhdoi:

- Kam dëgjuar se shumë njerëz kanë shkrirë pasurinë për këtë vajzë dhe e dashuronin gjer në adhurim. Por, kur shikoj se sot s'u gjend qoftë edhe një për të ardhur këtu, për të vënë një tufë lule, për ta stolisur varrin e



saj, më duket fare pa kuptim dhe më trishton shpirtin. Por, megjithatë, kjo e ka varrin e saj, ka një mik të vetin që e kujton dhe kujdeset për të, sa për gjithë të tjerë. Por kemi këtu disa vajza të mjera, të një moshe e të një kategorie si zonjusha Margaritë, që flaken në një gropë të përbashkët, pa asnjë ceremoni. Më copëtohet zemra kur shikoj trupat e tyre të përplasen në dheun e zi. Dhe askush nuk çan kokën për to. Nuk është i dëshiruar zanati që bëjmë ne, sidomos kur njeriu ka një çikë zemër. Thoni si të doni, por ja që s'e kam veten në dorë. Kam edhe unë një vajzë shtathedhur, me fytyrë engjëlli, që s'ka mbushur ende të njëzetat. Sa herë që sjellin këtu të vdekur në moshën e saj, më kujtohet ime bijë, prandaj qoftë e vdekura ndonjë zonjë e madhe apo zarbë sokakësh, mallëngjehem pa dashur dhe më vjen keq për të. Ndoshta ju mërzita me përrallat e mia dhe ju s'keni ardhur këtu për t'ju përrallisur unë. Më ngarkuan t'ju sjell te varri i zonjushës Gotje. Ja ku është. Keni më nevojë për mua?

- Desha t'ju pyes: mos e keni gjë adresën e zotit Dyval?

- Po. Më duket se banon në rrugën... Atje shkova dhe mora çmimin e këtyre luleve që po shikoni këtu.

- Ju faleminderit miku im!

Hodha vështrimin e fundit mbi atë varr të lulëzuar dhe, pa dashur, ndjeva dëshirën të gjurmoja thellësinë e tij, për të parë me sytë e mendjes se si ishte katandisur ajo bukuri e rrallë. Dhe u largova me shpirt të brengosur...

- Mos dëshironi të takoheni me zotin Dyval? -  
pyeti kopshtari që ecte pas meje.

- Po, iu përgjigja.

- Sigurisht s'do të jetë kthyer, përndryshe do të  
ishte dukur këtej.

- Besoni se nuk e ka harruar Margaritën?!

- Jam shumë i bindur! Qëllimi i tij për t'ia ndërruar  
vendin e varrit, është ta shohë sa më shpesh.

- Nga e kuptuat?

- E para fjalë që më tha ishte: "Si t'ia bëj që ta shikoj  
edhe një herë?". Kjo gjë bëhet duke ndërruar varrin,  
prandaj i shpjegova formalitete që duhen plotësuar.  
Se, sikundër e dini, për të transferuar varrin e një  
të vdekuri, e ka të drejtën vetëm familja dhe bëhet  
me pjesëmarrjen e komisarit të policisë. Zoti Dyval  
ka shkuar tek e motra e zonjushës Margaritë, për të  
marrë autorizimin që të bëjë shpërnguljen. Kështu që,  
e para vizitë pas kthimit në Paris, do të jetë këtu.

Ndërkohë kishim ardhur te porta e varrezës.  
Falënderova edhe një herë kopshtarin duke i dhënë  
bakshish, e me shpejtësi u nisa për në adresën e treguar.

Armandi nuk ishte kthyer ende.

I lashë kartëvizitën, duke iu lutur të vinte në shtëpi  
me t'u kthyer, ose të më lajmëronte se kur mund të  
takoheshim.

Të nesërmen në mëngjes mora një letër nga zoti  
Dyval. Më lajmëronte se ishte kthyer dhe më lutej  
t'i shkoja në shtëpi. Ishte i raskapitur nga udha dhe  
s'mund të dilte.